तनहुँ कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग, भरतपुर, चितवनको
स्नातकोत्तर तह (एम्.ए.) द्वितीय वर्षको
दसौँ पत्रको प्रयोजनार्थ
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

ऋषिप्रसाद घिमिरे

शैक्षिक सत्र२०६३-०६५

त्रि.वि. रजिष्ट्रेशन संख्या : १२८५०-८७

क्याम्पस रोल नं. ६

नेपाली विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर चितवन

२०६८

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर नेपाली विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्र ऋषिप्रसाद घिमिरेले **तनहुँ कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रम र लगनका साथ तयार पारिएको प्रस्तुत शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभागमा सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८/०७/२०

होमनाथ सापकोटा

सहप्राध्यापक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

वीरेन्द्र बहुमुखी क्यापस

नेपाली विभाग

भरतपुर, चितवन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, चितवन

नेपाली विभाग

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुरका विद्यार्थी ऋषिप्रसाद घिमिरेले नेपाली एम.ए. दसौँ पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत गरेको **तनहुँ कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण** शीर्षकको यो शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

प्रा. डा. नारायणप्रसाद खनाल	______________
विभागीय प्रमुख	हस्ताक्षर
सह प्रा. होमनाथ सापकोटा	______________
शोधनिर्देशक	हस्ताक्षर
भागवतशरण न्यौपाने	______________
बाह्यपरीक्षक	हस्ताक्षर

मिति : २०६८/०७/२०

कृतज्ञताज्ञापन

तनहुँ कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण शीर्षकमा आधारित प्रस्तुत शोधकार्य आदरणीय गुरू सहप्राध्यापक होमनाथ सापकोटाको निर्देशनमा तयार पारिएको हो । आफ्नो मूल्यवान् समय दिएर कुशल मार्गदर्शन गर्नुहुने सहप्राध्यापक होमनाथ सापकोटाप्रति सर्वप्रथम म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्रसित सम्बन्धित सामग्री सङ्कलनका क्रममा आवश्यक सूचना तथा गीत गाउने वातावरणका निम्ति सहयोग गर्ने र सोधिएका प्रश्नहरुको उत्तर दिने प्रसिद्ध लोकगायक सोम भुजेल लगायत सम्बद्ध सबैप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको तयारीमा आफ्नो अमूल्य समय दिएर सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिएर सहयोग गर्नु हुने छनोटमा परेका तनहुँ जिल्लाका सम्पूर्ण उत्तरदाताहरुप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी शोधप्रस्ताव लेखनदेखि शोधपत्र तयार पार्दासम्म अनवरत रुपमा सहयोग गरी प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्ने मेरा सहृदयी मित्रहरु बाबुराम तिवारी, मीरा आले, टेकबहादुर आले, शारदा रिमाल, हरि सुवेदी, सुदीप मिश्रप्रति कृतज्ञ छु ।

मेरो अध्ययन कार्यमा सधैं प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने ममतामयी माता हरिमाया घिमिरे तथा मेरा लागि घरायसी झन्झट तथा व्यावहारिक जिम्मेवारीसमेत वहन गरी उपयुक्त वातावरण सिर्जना गरिदिने जीवनसँगिनी अप्सरा घिमिरे, छोरा आशीष घिमिरे, छोरी द्वय अस्मिता घिमिरे र सुष्मिता घिमिरेप्रति हृदयदेखि नै म कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधपत्रलाई यथाशक्य छिटो र शुद्ध टङ्कन गरी सहयोग गर्नु हुने न्यू सौरभ फोटोकपी एण्ड फोटो स्टुडियो परिवारका सालिक सापकोटाप्रति विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी

ऋषिप्रसाद घिमिरे

मिति : २०६८/०७/१८

विषय सूची

विषय विवरण

शोधपत्रको स्वीकृतिपत्र

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

कृतज्ञताज्ञापन

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

परिच्छेद : एक

शोधपरिचय

१.१ विषय परिचय 1

१.२ समस्याकथन 1

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य २

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा 2

१.५ शोधको औचित्य र महत्व 4

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन र क्षेत्र निर्धारण 4

१.७ सामग्री सङ्कलन र शोध विधि 5

  १.७.१ क्षेत्रीय अध्ययन 5

  १.७.२ पुस्तकालयीय अध्ययन 5

१.८ सैद्धान्तिक ढाँचा 5

१.९ शोधपत्रको रुपरेखा 5

परिच्छेद:दुई

तनहुँ कछारक्षेत्रको समाज, सँस्कृति र लोकसाहित्य

२.१ विषय प्रवेश 7
२.२ भौगोलिक सीमा क्षेत्र 7
२.३ कछारक्षेत्रको नामाकरण र ऐतिहासिक पृष्ठभूमि 8
२.४ जातिगत जनसाङ्ख्यिक अवस्थिति 8
२.५ मुख्य पेशा र आर्थिक अवस्था 8
२.६ भाषा र साहित्य 8
२.७ शैक्षिक अवस्था 9
२.८ धार्मिक परम्परा 9
२.९ संस्कारहरु 9
२.१० चाडपर्व र पुजाआजा 10
२.११ बसोबास र खानपिन 10
२.१२ लोकसाहित्य 10
२.१३ निष्कर्ष 11

परिच्छेद:तीन

लोकगीतको सैद्धान्तिक स्वरूप र कछारक्षेत्रका लोकगीतहरूको वर्गीकरण

३.१ विषय प्रवेश 12
३.२ लोकगीतको परिभाषा 13
३.३ लोकगीतका तत्त्वहरु 14
  ३.३.१ भाव वा विचार 14
  ३.३.२ उद्देश्य 15
  ३.३.३ भाषा 15
  ३.३.४ शैली 15
  ३.३.५ लय 15
३.४ लोकगीतका विशेषता 16

३.५ लोकगीतको वर्गीकरण 17
३.६ तनहुँ कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको वर्गीकरण 19
३.६.१ विषय सन्दर्भका आधारमा 19
३.६.२ प्रस्तुतिका आधारमा 21
३.६.३ पुरूष वा नारी प्राधान्यका आधारमा 21
३.६.४ सहभागिताको आधारमा 22
३.६.५ वाद्यसङ्गीतका आधारमा 23
३.६.६ अन्त्य प्रभावका आधारमा 24
३.६.७ रसभावका आधारमा 25
३.६.८ आख्यान तत्त्वका आधारमा 26
३.६.९ निष्कर्ष 27

परिच्छेद:चार

तनहुँ कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन विश्लेषण

४.१ विषयप्रवेश 29
४.२ रत्यौलीगीत 29
४.२.१ आँगनीमा झार 29
४.३ ऋतुकालीन गीत 30
४.३.१ असारे गीत 30
४.३.२ पातै झरी पालुवा 31
४.३.३ दाइँ गीत 32
४.४ पर्वगीतको अध्ययन 32
४.४.१ दसैंगीत 33
४.४.१.१ रिसराग छैन कसैलाई 33
४.४.२ तिहारगीत 33
४.४.२.१ भैलो 34

४.४.२.२ देउसी गीत 34
४.४.३ तीजगीत 35
४.४.३.१ तीजको बेलामा 35
४.४.३.२ बाहिर हेर्दा 36
४.४.३.३ कसले भन्छ ? 37
४.४.३.४ कति गरौँ बयान 37
४.४.३.५ टुप्पै बस्यो जुरेली 38
४.४.३.६ छोरीलाई पढाऊ बाबा 38
४.५ सदाकालिक गीत 39
४.५.१ झ्याउरे 39
४.५.१.१ तिमी मेरो म तिम्रो हुने दिन 39
४.५.१.२ रोदीखालमा बसेर 40
४.५.१.३ लर्के जवानी 40
४.५.१.४ कता झरेको 41
४.५.२ रोइला 42
४.५.२.१ माया तिमीलाईभन्दा 42
४.५.२.२ तालपानीको छेउ 43
४.५.२.३ हो, रसै पियारी 43
४.५.२.४ हो राजै पियारी 44
४.५.३ सालैजो 45
४.५.३.१ उकालीमा 45
४.५.४ चुड्का 45
४.५.४.१ बत्तीसै दन्त 46
४.५.४.२ संझनाको फूलबारीमा 46
४.५.५ घाँसिया गीत 47
४.५.५.१ दाउरा र घाँसमा 47
४.५.६ नारी वेदनाका गीत 48
४.५.६.१ जुन दिन बुबा हो 48

४.५.६.२ आमा तिम्रो दुधैको धाराले ४८

४.५.७ सवाई 49

४.५.७.१ नब्बे सालको भुइँचालो 49

४.५.८ भजन 50

४.५.८.१ हिमालैमा बस्छन् उनी 50

४.५.८.२ म पनि जान्छु पारी 51

४.५.९ बाल गीत 51

४.५.९.१ सानी सानी नानी म 52

४.६ आनुष्ठानिकगीत 52

४.६.१ घाटुगीत 52

४.६.२ मारूनी (कृष्ण चरित्र) 55

४.७ तनहुँ कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतमा समाज-चित्रण 56

४.७.१ लैङ्गिक विभेद 56

४.७.२ भाग्यवादी दृष्टिकोण 57

४.७.३ दाइजो प्रथा 58

४.७.४ गरिबीको चित्रण 58

४.७.५ रोदी प्रथा 58

४.७.६ एकल महिलाको व्यथा 59

४.८ कछारक्षेत्रका लोकगीतमा संस्कृति चित्रण 60

४.९ कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतमा आर्थिक अवस्थाको चित्रण 63

४.१० कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतमा प्रकृति चित्रण 64

४.११ कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतमा लयविधान 65

४.१२ कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतमा अलङ्कार 66

४.१३ कछारक्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतमा रसभाव 67

४.१३.१ शृङ्गार रस 67

४.१३.२ करुण रस 68

४. १३.३ शान्त रस 68

४.१४ निष्कर्ष 69

परिच्छेद:पाँच

उपसंहार

५.१ विषय प्रवेश 71

५.२ सारसङ्क्षेप 71

५.३ शोधको निष्कर्ष 74

५.४ शोधको उपलब्धि र योगदान 75

सन्दर्भग्रन्थ सूची

क) पुस्तकहरु 76

ख) शोध तथा अध्ययन पत्र 77

ग) पत्रपत्रिका 77

घ) ई-मेल 77

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

यस शोधपत्रमा प्रयोग गरिएका सङ्क्षेपीकृत शब्दहरूको पूरा रूप यसप्रकार छ :

अ. प्र.	अप्रकाशित
क्र.सं.	क्रमसङ्ख्या
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
जि.शि.का.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
डा.	डाक्टर
नं.	नम्बर
नि.	निर्देशक
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पा.वि.के.	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
पृ.	पृष्ठ
प्रा.	प्राध्यापक
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	विक्रम संवत्
सं	सङ्ख्या
सा.प्र.	साझा प्रकाशन
सा.वि.के.	सामुदायिक विकास केन्द्र
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय